

## A'JINIYAZ QOSIBAY ULINIŇ LIRIKASININ' OBRAZLAR DU'NYASI

Kenesbaeva Aynura

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universitetiniŇ  
Qaraqalpaq filologiyası hám juralistika fakultetiniŇ 3-kurs student.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16631102>

**Annotatsiya.** Ushbu ilmiy ishda Qoraqalpoq she'riyatining yirik vakili Ajiniyoz Qosibay oǵlining lirik asarlaridagi obrazlar dunyosi tahlil etiladi.

**Kalit so'zlar:** Ajiniyoz, lirik obraz, falsafa, estetika, axloq, Sharq mutafakkirlari, Qoraqalpoq adabiyoti.

**Anotatsiya.** Bul ilimiy jumista Qaraqalpaq poeziyasiniŇ ulli wákili Ajiniyaz Qosibay uliniŇ úlken shıǵarmalarındaǵı obrazloari dúnyası analiz etilgen.

**Gilt sózler:** Ajiniyaz, lirikalıq obraz, filofosiya, estetika, shıǵıs tárbiya, shıǵıs oyshulları, Qaraqalpaq ádebiyatı.

**Аннотация.** В данной научной работе анализируется мир образов в лирических произведениях Аджиноза Косибай оглу, крупнейшего представителя каракалпакской поэзии.

**Ключевые слова:** Аджиноз, лирический образ, философия, эстетика, мораль, мыслители Востока, каракалпакская литература.

**Abstract.** This scientific work analyzes the world of images in the lyrical works of Ajinyoz Qosibay oglu, a major representative of Karakalpak poetry.

**Keywords:** Ajinyoz, lyrical image, philosophy, aesthetics, morality, Eastern thinkers, Karakalpak literature.

Filologiya ilimleriniŇ kandidatı A.Muratzaev miynetlerinde de qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı boyınsha belgili kórinislerdi kórsek boladı."Shayırdıń muhabbatı" miynetinde baspadan shıqqan basqa basqa alımlardıń monografiyaları hám miynetlerindeki sıyaqlı Ajiniyazdın' ómiri hám dóretpelerin u'yreniw, onıń filofosiyalıq, siyasiy- jámiyetlik ko'z- qaraların bahalaw, muhabbat, tuwılǵ'an el tuwralı jazılǵan qosıqların tallaw, shayırdıń ádebiy ortalıǵı hám qosıqlarındaǵı klassik shayırları poeziyasınıń ta'siri qusaǵan máselelerge ayırıqsha dıqqatı awdarılǵanı seziledi. O'. Álewovtıń "Ajiniyazdın' aǵartıwshılıq oyları" miynetinde shayırdıń filofosiyalıq, pedagogikalıq, etikalıq hám estetikalıq kórkem pikirlerine tallaw jasaydı.

Ajiniyaz shayırdı óz qatarlarına salıstırǵanda dúnya ilimleri menen tanıswǵa hám onıń óz shıǵarmalarında kórkem sáwlelendiriwge umılǵanın tolıq ańlap jetemiz. Ajiniyaz poeziyasında kórinekli grek filosofları Aristotel, Platonlardıń atı atalıwı menen birgelikte Iskender Zulqarnayn, Xarrun ar Rashid, Ibn Sina, Ábilqasım Ferdawsıy Alisher Nawayı ha'm Muhammed Fizuliy ta'liymatlarınıń sintezleri seziledi. Máselen, baylap qoǵan jerinen bosanıp tawa shıǵıp ketken Aflatunnıń ılaǵının' taw kóknarınıń gúlin jep, ózinde úlken kúsh payda bolǵannan keyin qasqır menen alısıp, onı jeńgeni haqqındaǵı ráwiyat Farabiy traktatlarında da ushıraydı. Bul haqqında Ajiniyaz shayır:

Xash-Xash jegen Aflatunnıń ılaǵı,

Gurt bilán dúgiser daǵ arasında - dep jazǵan . Gurt - sózi parsı tilinen kirgen sóz bolıp, qasqır maǵanasın ańlatadı.

Sonnan juwmaq shıǵarsaq boladı, Ájiniyaz Platon shıǵarmaları menen tanıs bolmasa da, onıń shıǵarmaların sharıqlay alǵan. Deǵen menen shayır shıǵıs alımalarınń miynetleri menen jaqınan tanıs bolǵan. Sonıń ushın da, onıń shıǵarmalarında erte dáwirge tán filosofiyalıq táliymatlar da bar.

Kórkem ádebiyattıń baslı máselesi hám baslı wazıypası bul ráńbáreń kórkem obrazlar jaratıw. Shayırdıń (jazıwshınıń) ádebiy-teoriyalıq bilimleri, janr tańlaw uqıbı, kórkem metodı basshılıqqa alınıwı, stillik sheberligi, kórkemlew quralların paydalanıw usılları – bulardıń hámmesi kórkem obrazlar jaratıw ushın xızmet etedi.

Biz sóz etip otırǵan Ájiniyaz lirikası ráńbáreń obrazlarǵa bay. Onda el-xalıq hám Watan pidáysınıń, júregin sap muxabbat sezimleri kernegen shın ashıqtıń, kewilin qudayǵa baǵısh etken taqıwa musılmandı, ilim-bilim ashıǵı máǵriypat párwár danıshpannıń ul-qızına mehriban atanıń obrazları túrli táreplerinen, túrli reńelerde kórinedi. Biraq bul obrazlar Ájiniyaz lirikasında qalay bolsa solay berilmesten túrli reńdegi nıqaplarǵa orap berilgen. Sol nıqaplardıń sırtqı boyawların haqıyqıy obraz dep jorısaq, kópshilik jaǵdaylarda Ájiniyaz lirikasınıń shın mánisin natuwrı túsiniwimiz múmkin. Men usı jumisimde Ájiniyaz lirikasındaǵı rázmziy (simvolikalıq) hám tımsalıy (allegoriyalıq) obrazlardı qarap, olardıń sırların bayqap krmekshimen.

Turmıs shınlıǵın, qorshap turg'an du'nya tuwralı tu'snniklerdi, ideyalardı ra'mziy ha'm tımsalıy obrazlar menen beriw usılı Shıǵ'ıs xalıqları a'debiyatında erte da'wirlerden kiyatırǵ'an ko'rkem da'stu'rlerdin' biri, bunda ko'rkem da'stu'r a'sirese sufiylik poeziyanın' ko'rkemlik sha'rtlerinin' biri bolǵ'an. Sufiylik shıǵ'armasında lirikalıq obrazdı (lirikalıq "men"di) astarlap su'wretlew arqalı ruwxıy kamalatqa erisiw ushın iyman baylıǵ'ın iyelew, ka'mil insan da'rejesine jetisiw ushın quda jolına bas qoyǵ'an pidayı sufiy obrazın beredi. Ájiniyaz bul ko'rkemlik da'stu'rlerdi o'z lirikasında ken' ha'm utımlı paydalanǵ'an. Mısalı, usı shayırdın' "Da'wran bolmadı" dep atalatug'ın nalish qosıǵ'ında lirikalıq qaharman astarlı obrazlar menen su'wretlenedi.

Sa'nemler qolında tilla saz edim.

Ha'wijge keltirsı janan bolmadı.

Tug'rımda talpıng'an alg'ır baz edim.

Qa'lpe-sayyadlarım mamam bolmadı.

Mende watan boldı elatsız qalg'an,

Bag'larinan bu'bu'l uship zag' qong'an,

Ziywar der du'nyag'a kelgenim yalg'an

Mende bir biyqayg'i zaman bolmadı

Bul keltirilgen mısaldı tuwra tu'sinsek. lirikalıq qaharman o'zin "tilla sazǵ'a" megzetedı biraq onı janlatıp shertetug'ın qa'nige sa'zende (janan) joqlıǵ'ına nalıydı, ja'ne de o'zin alg'ır qusqa ("alg'ır baz") megzetedı, biraq onı baplaytug'ın qa'lpe. qus salatug'ın mamam aytiwshı (sayyad) joqlıǵ'ına ashınadı. Biraq bunın' menen shıǵ'armanın' shın ma'nisi ashılmaydı, ol biraz bu'rkelip jatadı. Onı ashıw ushın sufiylik poeziyasının' ko'rkemlik sha'rtlerin basshılıqqa alıwımız kerek boladı. Sufiylik poeziyada lirikalıq qaharman mudamı haqtı (qudanı) izlewshi, qudag'a shın ashıq obrazında ko'rinedi. Berdaq shayırdın' "Berdimurat izle-izle, Haq jolını tuwrı go'zle" degen qatarları haq jolın izlewshi adamǵ'a isharat bolıp esaplanadı.

Joqarida A'jiniyazdan keltirilgan misalda "tilla saz", "alg'ır baz" haq jolına basın tikken sufiy obrazın esletedi. Ol ha'r ta'repleme rawajlang'an ka'mil insan da'rejesine erisiwdi maqset etip qoyadı, bug'an ol ruwxıy jaqtan tayar, biraq og'an jol-joba beretug'in, durıs bassılıq etetug'in ilimi ku'shli ka'mil piyir (tekste "janan", "qa'lpe-sayyad") jetispeydi. Qosıqtin' barlıq dawamında al-legoriyalıq obrazlar antiteza usılı menen su'wretlenedi hasil ju'kti bazarg'a jetkergendey ka'rgan bolmaydı yamasa ka'rgan bolsa, tiyeytug'in ju'gi tayar bolmaydı, mol qırman bolsa, onı suwıratug'in samal espeydi, samal esse, atatug'in qırman bolmaydı h.t.b. Bul jag'daylardin' ha'mmesi lirikalıq qaharmandı ruwxıy dag'darısqa saladı, onda mun'lı, o'kinishli sezimler oyatadı. Lirikalıq qaharman o'mirge. zamang'a narazı boladı ta'g'dirge nalış etedi.

"Ziywar der du'nyag'a kelgenim yalg'an, Mende bir biyqayg'ı zaman bolmadı".

Biraq, lirikalıq qaharman turmıstın', ta'g'dirdin' tu'rli oyınlarına an'sat ko'ne beretug'in ha'lsiz, bosan' adam emes. Ol o'z maqseti ushın tabanlılıq penen gu'resetug'in, ruwxı ku'shli adam.

Sırım pash ha'rgiz hesh kimgе,

Sita'mka'r a'yledim jang'a besh ku'nde.

Bul jerde A'jiniyaz sufiylik ilimnin' sır maqamın ko'zde tutadı. Bunı joqarida azg'ana aytıp o'tken edik. Lirikalıq qaharman o'zinin' da'rtli ıshqısın, ruwxıy dag'darısların, azapların sufiylik ilimnin' sır sha'rti boyınsha hesh kimgе aytpaydı, gez kelgen adamg'a nalımaydı, bul sırdı tek ıshqı-muxabbat jolında rahbarlıq etetug'in ka'mil piyirge aytıp da'rtlesse boladı. Biraq, lirikalıq qaharman o'zine jol-joba beredug'in, ilimi ku'shli, ka'ramatı bar piyir taba almaydı.